

ONOMASTIČKI PRINOSI NA TEMELJU MLETAČKE KRONIKE MARTINA DA CANAL

PUTANEC VALENTIN

Meštar Martin da Canal je vatreni hvalitelj Mletačke Republike koji u godinama od 1267. do 1275. piše na francuskom jeziku *Cronique des Veneciens*.¹ Namjera mu je providno politička: opravdati Mletačku Republiku za sve, što je u prošlosti učinila, i prikazati, da je ona sve to činila s dopuštanjem Crkve i na korist kršćanstva.

Razlog, zašto kroniku piše francuski, iznosi pisac riječima: »Et por ce que langue franceise cort parmi le monde, et est la plus delitable a lire et a oir que nule autre, me sui ie entremis de translater l' ancienne estoire des Veneciens de latin en franceis . . .«.² Pisac je, dakle, svoju kroniku napisao na francuskom jeziku, jer je to najčitaniji jezik, neke vrste »diplomatski jezik«, pa smatra, da je dobro da na tom jeziku svijetu prikaže Veneciju kao najmoralniju i najkršćanskiju vlast.

Ne zna se, koliko se Da Canalovo djelo stvarno čitalo u tadašnjoj Evropi. Sačuvao se samo jedan rukopis, i to u Firenci (Riccardiana 1919).

Djelo je Da Canalovo ipak vrlo zanimljivo zbog toga, što on, osobito za doba bliže vremenu, u koje piše, daje neke podatke, o kojima šute druga vrela. On često događaje prikazuje naširoko i s više pojedinosti nego drugi kroničari. Često je bolje obaviješten od drugih povjesničara. Sve te njegove prednosti vidjet će se i iz ovoga članka.

Ovdje iskorišćujem njegovu kroniku s gledišta onomastike, ukoliko se njegovi podaci tiču naše obale.

¹ La cronique des Veneciens de Maistre Martin da Canal = Archivio storico italiano, t. VIII (1845), pp. 268-766.

² Ib., 268.

I.

A r a g u s, R a g u s »Ragusa, Dubrovnik«, A r a g u s e s, R a g u s i e s »Ragusei, Dubrovčani«

Mjesta:

- A tel ioie et a tel feste issirent de Aragus, et se mistrent en mer... (518).
 ... il s'en retorna a Aragus... (518)
 ... conduistrent... la caravane de Venice a Aragus... (536)
 ... s'en alerent a Aragus... (536)
 Mes noveles que tost cort, s' en vint a Aragus, une vile des Veneciens... (525)
 ... et s'en alerent tant parmi la mer, que il furent venus as galies de Aragus,
 que Mesire Iohan Storlat... avoit fait armer, (554)
 ... li Rois de Raise... vint a host bandie de sor Aragus... (702)
 A Aragus estoit... Mesire Piere... (702)
 ... li plains de Aragus... (702)
 ciaus de Aragus sorent la novele... (702)
 ... dou deul que cil de Aragus demenoient... (702)
 ... tres devant Aragus... (702)
 ... homes de Aragus... (702)
 ... et donerent si grant doumage au Roi con il avoient done a Aragus. (702)
 ... et pris en furent XL, de milors de Aragus... (704)
 ... un des nobles home de Aragus... (704)
 ... de gentils homes de Aragus... (704)

Na svim tim mjestima u Da Canalovoj K r o n i c i radi se o našem Dubrovniku. Ima i nekoliko pridjeva građenih od ove imenice:

- ... tuit li Araguses isirent apres lui. (702)
 ... et des Araguses en furent ociss LX... de milors de Aragus... (702)
 ... et lor dist ce que Araguses li avoient mande en proere... (704)
 ... et Araguses se logerent es plains... (702)

Uz ovih 17 slučajeva toponima Aragus i 4 pridjeva od te imenice imamo u Martina Da Canal samo jednom naziv Ragus i 1 pridjev od ovog toponima:

- ... a un compaignon dou Cuens de Ragus... (704)
 ... et vos conterai des Ragusies. (702)

Prema svemu možemo kazati, da je Martin da Canal naš Dubrovnik zvao A r a g u s, a njegove stanovnike A r a g u s e s. Oblici bez protetskog a—toliko su rijetki, da ih možemo smatrati kao imitiranje naziva R a g u s a.

Po svemu se čini, da je ovaj toponim u ustima Da Canalovim bio muškoga roda, na što upućuju i oblici, koji imitiraju talijansku Raguzu.

U rodu se Da Canalov A r a g u s poklapa s nazivom R a g u s i, koji je naziv također potvrđen kao toponim ovoga grada.

Zapadnoevropski naziv ovoga grada s početnim a—, dosada je bio malo poznat i u literaturi se ne spominje.

Prvi se put oblik s a—javlja baš ovdje kod Martina da Canala (1267-72). Drugi put javlja se u nazivu A r a g u s i a, koji daje godine 1322. Karlo Drački tom gradu u jednom svom nalogu.³ Treći put se

³ Smičiklas, Codex diplomaticus, IX, p. 51. — Smičiklas je ovdje stavio uz ovaj toponim u svom indeksu upitnik, koji prema onome, što donosimo ovdje, otpada. Dakako, oblik Karla Dračkoga ne mora biti venecijanizam, nego može biti i neapolitanizam, jer je ova proteza općetalijanska; cf. i notu 17a.

javlja kao Arragouse i Sarragouse (valjda krivo čitanje: s—će biti možda krivo rastavljanje pluralnog francuskog nastavka od imenice, koja se nalazi iza njega ili zamjenjivanje sa Sarragosa) kod Belgijanca Georgesa Lengheranda od 1485.⁴ Kao četvrti podatak spominjem Araguse od godine 1517, koju nalazimo u putopisu Sir Richarda Torkingtona.⁵ Dakle, imamo dokaze za postojanje naziva Aragus za puna tri stoljeća (13-16).⁶

Uz oblike sa— treba vezati i apelativum argosy, engleski naziv za karake dubrovačke provenijencije u 16. stoljeću. Oblici, koje susrećem kao naziv za ovu lađu, jesu ovi: argosy, argose, argosie, aragouse, aragosa, arguze, pa ragusy, ragusa.⁷ Najraniji je podatak o postojanju naziva argosy iz 1577.⁸

Oblici sa a— dolaze ili kao jednostavne imenice ili kao pridjevi prema oblicima Aragus, Aragusa, u nekima i sa sinkopom, a oblici sa ra— se naslanjaju na Ragusa, Ragusi.

Za izvođenje apelativa argosy od Aragus ima više povijesnih dokaza.

Prvo, nije ništa neobično, da brod dobiva ime prema mjestu, gdje je sagrađen, odnosno gdje mu je matična luka. Pantero Pantera u svom djelu L'armata navale (g. 1614) izričito navodi, da se neki brodovi, a naročito nave (sinonim za karake i galeone⁹) mogu nazvati ili po provincijama ili po mjestu, gdje su sagrađene: tako se nave nazivaju ragusee, biscaglione, genovese, inglese.¹⁰ Jednu lađu ragusea, spominje M. Sanudo u Diariima već za g. 1518.^{10a}

Drugo, u 15. i 16. stoljeću Dubrovnik postaje velika pomorska sila, koja je u trgovačkom odnosu i u službi (više puta i pod silu) gotovo svih tadanjih evropskih velikih sila: Turske, Španjolske, Francuske i Engleske.¹¹ S Engleskom je Dubrovnik u pomorskom trgovanju već potkraj 15. stoljeća, ako nije i prije. Godine 1513. rekvirirao je engleski

⁴ J. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, 1939, pp. 188-9.

⁵ cf. *The Oxford english dictionary*, 1933, I, p. 442, s. v. argosy.

⁶ U Engleskoj se ovaj grad i inače kroz 16. i 17. stoljeće naziva Aragouse, Arragouese, Arragosa, a pridjev od tog toponima glasi argosie, argosine, cf. *The Oxford english dictionary*, 1933, I, p. 422, s. v. argosy i argosine.

⁷ ib., p. 442, s. v. argosy.

⁸ U djelu J. Dee, *The Petty Navy Royal, 1577* (II, 67), cf. ib., p. 442, s. v. argosy.

⁹ Da su karaka, nava, galeon, urka sinonimi, usp. V. A. Bačić, *Dubrovački brodovi u doba procvata dubrovačkog pomorstva u 16. vijeku*, Zagreb, p. 17; o razlikama u tonaži kod pojedinih od ovih brodova vidi ipak ib., pp. 18-19.

¹⁰ ib., p. 27, usp. i p. 74.

^{10a} cf. citat u *The Oxford english dictionary*, 1933, I, p. 442, s. v. argosy.

¹¹ cf. Bačić, ib., passim; osim toga i J. Tadić, *Španija i Dubrovnik u 16. st.*, Beograd, 1932, passim.

kralj Henrik VIII. jedan ili više dubrovačkih brodova, koji su bili u Engleskoj na trgovačkom putovanju.¹²

Treće, ovaj naziv ide najveće tadašnje brodove, t. j. karake, a baš su takve brodove, najbolje i najveće, proizvodili Dubrovčani, kao što izlazi iz ova tri historijska vrela:

a) spomenuti Pantera (godine 1614) kaže: »Portano le navì da tre millia a dieci millia salme di peso o piu o meno quanto ne son capaci e tra tutte pare, che le ragusee siano le maggiori e le piu stimate.«¹³

b) engleski (i na francuski preveden) pisac Ricaut (god. 1670) izlaže: »Les habitants (sc. de Raguse) faisoient autrefois un grand trafic dans les parties Occidentales du monde, & on dit que ces grandes & vastes Caraques, que l'on appelle Argosies, si fameuses par leur grandeur, & pour sa grande charge qu'elles portent, ont esté appellées ainsi par corruption du mot Ragusies, qui vient de celui de Raguse.«¹⁴

c) Talijan B. Crescenzi kaže u svom djelu *Nautica Mediterranea* (Roma, 1607), da su u Dubrovniku najbrojniji i najspособniji majstori za gradnju galeona, »jer oni i ne grade druge vrste brodova«.¹⁵

Prema tome je, čini se, posve sigurno, da je engleska lađa argosy dobila ime po vrsti brodova, koju su proizvodili Dubrovčani i koja je vrsta prevozila robu sve do Engleske.¹⁶

Kao što je ovo dosta lako dokazati, tako je s druge strane teško protumačiti vrijednost protetskog a— u *Aragus*. Znamo iz nekih starih izvora, da neki naši gradovi u njima dobivaju takvu protezu: tako na pr. *Aspalathon* prema *Spalatum*,¹⁷ gdje se proteza može tumačiti na različne načine. Međutim, za pisanje *Aragusa* nemamo potvrda s našeg domaćeg područja, pa smo prisiljeni, da *Da Canalov Aragus* tumačimo sa stajališta jezičnih pojava kraja, gdje je autor živio, to jest sa stanovišta talijanske historijske gramatike. Protetiziranje s vokalom a pred konsonantom r poznato je na čitavom

¹² cf. Bačić, *Dubrovački brodovi ...*, p. 2, 24.

¹³ *Ib.*, p. 27.

¹⁴ Ricaut, *Histoire de l'Etat present de l'Empire Ottoman*, traduction de l'anglais, Amsterdam, 1670, p. 166; u *The Oxford english dictionary*, 1933, I, p. 422, s. v. *argosy* citira se originalni Ricautov tekst od godine 1668.

¹⁵ Bačić, o. c., p. 30.

¹⁶ O lađi *argosy* dosada su kod nas pisali J. Torbarina u *Novoj Evropi*, 26, p. 223 ss., B. Migliorini u *Rešetarovu zborniku*, 1931, p. 438, M. Deanović, *Anciens contacts entre La France et Raguse*, 1950, p. 101-2; P. Skok u *ZfRPh*, 57, p. 480. Izvođenje *barciusius* > *argosy* nije vjerovatno, jer je *argosy* najveća vrsta onodobnih lađa, a *goco* i *guc* su manji od *bracere*. Dr. P. Skok, u članku *Iz dubrovačke pomorske terminologije* (= *Dubrovačko pomorstvo*, u spomen 100 godina nautičke škole u Dubrovniku, *Dubrovnik*, 1952.), p. 463, prihvaća izvođenje apelativuma *argosy* od toponima.

¹⁷ P. Skok u *Nastavnom vjesniku*, 26, p. 8.

talijanskom jezičnom području, a naročito je razvijeno na sjeveru,^{17a} Ova se proteza javlja kod mletačkih pisaca u pisanju i još nekih naših onomastikona: tako se naša Raša u tim izvorima piše i *A r a s c i a*, *A r a s i a*.¹⁸ Doduše, valja zabilježiti, da se kod Mlečana javlja i obratna pojava, t. j. apokopiranje početnog *a* ispred konsonanta *r*: *A r a g o n a*, *A r a g o n e s i* dolaze zabilježeni i kao *R a g o n a*, *R a g o n e s i*.¹⁹

Kad smo tako protumačili tu protezu kao talijansku jezičnu pojavu, možemo konstatirati, da je Zapadna Evropa u srednjem vijeku svoju *A r a g u s i a*, *A r r a g o u s e*, *A r a g u s e* i sl. dobila preko Sjeverne Italije (Mletaka), kao što je i današnji naziv toga grada (*R a g u s e*, *R a g u s a*) dobila istim putem.

II

Bilicastro, Belgrat »Biograd na moru, Alba maris, Alba (castrum)«

Mjesta:

»Et quant Mesire Ordelafe Falere, li haut Dus de Venise, sot la verité, il fist armer sa navie, et il meime s'en ala a Iadre, et la prist et prist Dalmace tote, et la mist en sa subiecion; et s'en vint en Venise, et leissa Iadre en bone garde. Et un poi apres s'en ala Mesire Ordelafe Falere en Dalmace, et avec lui maint chevalier en la compagnie des Venesiens. Mesire li Dus issi en seche tere a tote sa compaignie, et desconfist li Ban d'Ongrie, et prist grant plante de Ongres, et maint Cuens d'Ongrie; et prist Belgrat et Sebenic et Trau et Spalat, et fist abatre les murs et les tors a tere ...« (294)

»Et apres vint en seche tere a chevaus et a pies, et desconfist li Bans en champ, a tote grant chevalerie de Ongrie, et homes a pie a grant plante; et prist Iadre, et une vile que l'en apele Belgrat et Bilicastro et Sebenic, et abatirent li murs iusque a tere; et tint tote Dalmace en sa subiecion . . .« (392)

Kod prvog citata Martin da Canal pripovijeda o pohodu mletačkog dužda Ordelafa Falera na Dalmaciju godine 1115. i iznosi, kako je dužd tom prilikom osvojio Biograd, Šibenik, Trogir i Split. Kod drugog citata pisac se, iznoseći događaje iz vojne od 1242-3, sjeća vojne od 1115, te navodi, da je 1115. dužd osvojio uz Zadar, koji spominje i kod prvog citata, gradove »Belgrad i Bilicastro i Šibenik«. Ovog puta ne spominje Trogir i Split.

Iz prvoga citata izlazi, da se pod Bilicastro u drugom citatu ne ima misliti nikoji drugi grad, nego da u tekstu treba čitati mjesto veznika *et* veznik *o* »ili«, pa dobivamo »que l'en apele Belgrat o Bilicastro et Sebenic«, t. j. »komu je ime Belgrad ili Bilicastro i Šibenik«.

Prelaženje zvučnoga *d* u bezvučni *t* u toponimu Belgrat (< Belgrad) tumačim kao *G r a t* < Grado (u istoga pisca, na pr. p. 554).

^{17a} cf. Meyer-Lübke, Grammatik der romanischen Sprachen, I. pp. 290, 304—5, i Rohlf's. Historische grammatik der italienischen Sprache, I. (1949), pp. 278—9.

¹⁸ Smičiklas, Cod. dipl., 3, p. 334, pa 4, p. 424; ovo pisanje pripada u godinu 1230.

¹⁹ M. Sanudo, Diarii, v. indeks 1. sv. i sl. tomova.

Oblik *Bilicastro* zanimljiv je s više razloga. Prvo, on dokazuje, da je uz *Belgrad* i uz *Alba* (*civitas*) postojao i latinizirani oblik u hibridnoj formi, pola slavenskoj, pola romanskoj.²⁰ Drugo, u našem se obliku javlja određeni pridjev kao prvi dio složenice ovoga toponima. To je, doduše²¹ poznato i iz drugih vrela, koja spominju ovaj toponim, ali je i naš zanimljiv. Treće, što je i najinteresantnije za povijest našega jezika, ovaj je oblik važan, jer donosi već za polovinu (ili i ranije?) 13. stoljeća ikavski oblik.²² Staroslavenski jat (ě) prelazi u ikavski i u Bosni tek u 14. stoljeću. Za *Dubronik* imamo vrlo rijetke primjer za 13. stoljeće.²³ Dakle, među rijetke primjere zabilježenog prijelaza *ě* > i već za 13. stoljeće ulazi i *Da Canalov Bilicastro*.²⁴

III

Esclavonie 1. »*Dalmatia atque Croatia*«, 2. »*Dalmatia atque Croatia* sa proširenjem ovog naziva na Srbiju«; *esclavons, sclavons* 1. »stanovnici zemlje Slavonije 1. i 2.«, 2. »pejorativni naziv, kojim se Đenovežani rugaju Mlečanima, sa značenjem: poganin, nevjernik«

Mjesta:

»Or vos ai dit dou treusagè que donent ciaus de l'Istre a Monseignor le Dus de Venise, et vos conterai dou treusage que donent ciaus d'Esclavonie a Monseignor li Dus. Saches que li Dus de Venise si est Dus de Dalmace et de Croace, et done a chascune vile un Cuens por yaus gouverner; et ciaus des viles d'Esclavonie qui sont de sor la marine, donent a Monseignor le Dus, lors quant il fait armer en Venise XXX galies, des homes de lor viles por armer les galies, ensi com font ciaus de l'Istre. Et ces des viles d'Esclavonie done a Monseignor li Dus por treusage chascun an grant plante des meailles d'argent, et apelent Monsignor li Dus son Signor lige.« (276)

²⁰ Ovaj se grad zove *Alba* (*civitas*) 1070., 1097., a *castrum* (*Belgradum*) dolazi mu kao apozicija g. 1070. cf. Rački, *Documenta*, pp. 86, 88, 478, 485 i *Rad*, XIX, 83.

²¹ Cf. *Akademski rječnik*, I, p. 318—319. (s određenim pridjevom za *Beograd na Savi*).

²² Drugo je pitanje tumačenja prijelaza *ě* > *e* u ovom toponimu u latinskim spomenicima. Jedno je vrijeme možda ekavski oblik bio i birokratska manira, ali se oblik *Belgrad* mogao očuvati i u govoru i u pismu i onda, kada je jat prešao u *i*, i to po zakonu *Jakubinskoga* o prijelazu *ě* > *e* na čakavskom području. Ovaj se izvršio na čakavskom području pred prednjejezičnim suglasnicima (t, d, s, z, l, n, r), ako se iza njih ne nalazi nepčani samoglasnik ili suglasnik. Dakle, u tim se govorima pravilno drži *Belgrad*, ali se mora kazati *Biligrad*. *Da Canalov Bilicastro* upravo potvrđuje zakon *Jakubinskoga*. Citat iz *Da Canala* »*Belgrad* ili *Bilicastro*« sa stanovišta ovog zakona ima i svoje jače opravdanje. — Za zakon *Jakubinskoga*, v. J. Ivšić, *Južnoslovenski filolog*, X, 171-78 i tamo navedenu literaturu. *Drukčije*, i to krivo, tumači pojavu čuvanja ekavskih oblika ovog toponima u ispravama među drugima i Leskien, *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache*, 1914, p. 114. (On smatra, da su primjeri sa *e* dokaz, da tada još *e* nije prešao u *i*).

²³ cf. V. Jagić u *AfSIPh*, IV, pp. 405-6, VI, pp. 80-7.

²⁴ Ostale najranije primjere za prijelaz *ě* > *i*, v. Rešetar, *AfSIPh*, 16, p. 352 ss., pa St. Stanojević, *Južnoslovenski filolog*, V, p. 216.

... li Cuens Marc d'Esclavonie ... ciaus d'Esclavonie«, (394)

»Ci endroit dit li cuntés, que li Roi de Raise, c'est un Rois d'Esclavonie, vint a host bandie de sor Aragus, et mist a destrucion vignes et chans et viles des Raguses. A Aragus estoit, por li comandament de Monsignor li Dus, Mesire Piere, li fils dou nobles Dus Laurens Teuple, cui des ait l'arme. Lors quant li Cuens Mesire Piere Teuple sot la venue dou Roi de Raise, il garni mult ben la vile, et regarda en tel mainiere li plains de Aragus, que nul d'Esclavons n'osa desendre des montaignes.« (702)

»El mois de mai, a MCCLXXV ans, sordi une guerre en Dalmace, c'est Esclavonie: que cil de Spalat et Sebenic, par lor orgeill, s'en alerent a pie et a cheval, et s'en alerent de sor Trahu.« (700)

»... et fu la bataille entr'iaus: dont d'Esclavons furent ocis CCCC et plus; et des Araguses en furent ocis LX, et pris en furent XL, de milors de Aragus: dont ce fu dogmage et perte trop grant.« (704)

»Ce l'autre part, les Ienoés que en Acre estoient, feisoient si grant ioie et si grant feste, que c'estoient une mervoille a oir; et disoient as Veneciens: »He, sclavons, vos estes mors. Ia n'en poes eschaper vis. Fuies, fuies de da vile, que vos estes mors; que ia s'en vient la flor de crestientes. A l'endemain seres trestuit ocis, que en mer que en tere. Il avoient une tor en Acre, la plus bele et la plus defensable que l'en seust en tos li mondes.« (466, 468)²⁵

Iz svih ovih citata izlazi:

a) da Slavonija znači »Dalmatia atque Croatia«,

b) da Slavonija ima ovdje i šire značenje »Slavenske zemlje«, jer je i srpski kralj »jedan kralj Slavonije«.

c) da po mišljenju Martina da Canala Dubrovčani nisu »Sclavons«, jer kod napadaja srpskoga kralja na Dubrovnik kaže, da je Petar Tiepolo tako dobro naoružao Dubrovnik i okolicu, da se »nijedan od Slavena nije usudio sići s brda«. To se Da Canalovo razlikovanje ne odnosi na etničko opredjeljivanje, nego na administrativno-državno, jer su Dubrovčani tada bili u djelomičnoj vlasti Mletaka (priзнаvali su vlast Mlečana i plaćali im danak).

d) da je Slaven »Sclavons« u Da Canalovo vrijeme služio i kao pejorativni naziv, kojim su se susjedi (u našem slučaju Đenovežani) rugali Mlečanima. Ovdje vjerojatno »Sclavons« znači kao i u nekim starofrancuskim vrelima »nekršćanin, poganin«. ²⁶ Može, međutim, biti, da su se tim nazivom Đenovežani htjeli narugati Mlečanima, da oni nisu pravi Romani (Talijani), nego da su Slaveni. Ovo se drugo značenje može shvatiti samo onda, ako imamo na umu, da su mnoge plemićke porodice bile porijeklom iz Dalmacije, dakle iz Slavonije. ²⁷

²⁵ Navodnici u tekstu su moji. Isto tako sam »Hesclavons« u tekstu rastavio u »He, sclavons«, kao što je i G. Galvani u paralelnom talijanskom prijevodu učinio (p. 466). Ovaj posljednji citat uzet je iz Da Canalova pričanja o ratu između Đenovežana i Mlečana, među ostalim i u Akriju 1257.

²⁶ Usp. P. Skok, Zbornik B. Popovića, pp. 287-94. Citirana mjesta po mom mišljenju treba shvatiti u značenju, koje donosim.

²⁷ Sastav mletačkog plemstva je sa stanovišta provenijencije veoma šarolik. Genova ima uglavnom potpuno romansko stanovništvo, a u mletačkom ima i mnogo pridošlica iz neromanskog svijeta. Tako se u kronikama i popisima plemstva i članova Velikog vijeća izričito spominje, da su neki iz »Slavonije«, Dalmacije, Hungarije, Zadra, Šibenika, i t. d. — usp. na pr. M. Sanudo, *Rer. ital. script.*, 2. izd., XXII, 4, pp. 17-59. Ima međutim i među nižim staležima mletačkog pučanstva

e) Istru Da Canal ne broji u Slavoniju, valjda također zato, jer je bila kao i Dubrovnik u neposrednijoj vlasti Mletačke Republike za razliku od Dalmacije i Hrvatskog primorja.

IV.

I a d r e »Zadar«, i a r a t i n s , i a r e t i n s »Zadranin«

Mjesta:

- ... au tens de lui pristrent les Veneciens Iadre ... (292)
- ... s'en ala a Iadre ... et leissa Iadre en bone garde ... (294)
- ... il fu venus a Iadre ... (322)
- ... une yse qui est tres devant Iadre ... (322)
- ... et alerent asaillir Iadre ... (322)
- ... en saisine de Iadre ... (322)
- En Iadre se mist li Bans ... (394)
- ... que Iadre estoit revelee ... (394)
- ... il furent venus a Iadre a sauvete. (394)
- ... fu venu a Iadre ... (394)
- ... les forteresses de Iadre. (394)
- ... il avoient aparillee Iadre por defendre ... (396)
- ... en saisine de Iadre ... (396)
- ... doner assaut a Iadre ... s'en ala a Iadre ... (396)

Iadre naziva ovaj grad Martin da Canal još na stranicama 398, 390, 400, 402, 522, 516, 546.

Grad Zadar naziva uvijek I a d r e , a stanovnike njegove naziva stalno i a r e t i n s , i a r a t i n s :

Et saches que li Iaretins furent si orguillos, que il avoient revelee la vile as Veneciens... (292)

Saches, seignors, que Iaretins revelerent Iadre par li consoil dou Roi d'Ongrie ... (294)

Iaretins estoient a celui tens si orguillos, que il avoient refuse la seignorie de Monseignor li Dus ... (322)

Et ia ne remest por nule defense que Iaratins i feissent, que li Venesiens ne sallissent en seche tere. (322)

... et monterent de sus, et abatirent li Iaratins a tere, et pristrent la vile er-raument, et chacerent li Iaratins hors ... (322)

Quent li Iaratins oirent ce, il furent mult corocies... (390)

... et Iaratins furent si orgueilleus, que il ne rendirent pas la vile. (394)

... et tres devant Monseignor Saint Nicolas, qui est a l'entree de la vile, avoient Iaratins parfait li haut murs mult defensable. (396)

... Iaratins (pet puta još na str. 396).

Mes li Iaratins estoient de sor li murs... (398).

... Iaratins ... (još pet puta na str. 400,402)

Upada u oči, da kroničar Da Canal grad Zadar stalno naziva I a d r e , a stanovnike i a r a t i n s , i a r e t i n s . Kako je u njegovu pra-

mnoگو »slavenskog« svijeta, pače i samih »Hrvata«, za koje usp. Cecchetti, Archivio veneto, t. XXIX (1885), pp. 31, 36, zatim Simonsfeld, Der Fondaco ... 1887, II, p. 21, pa Molmenti, La storia di Venezia nella vita privata, I. pp. 72 ss; popis mletačkih plemićkih obitelji, koje su porijeklom iz Istre, daje Stancovich, Biografia degli uomini distinti dell' Istria, izd. 1888, pp. 456-60.

vopisu i = z, ç, to i — u I a d r e ne treba da posebno tumačimo. Oblik iaretins pokazuje starofrancusko reduciranje intertoničnog a > e (kao parlament > parlement). U obliku i a r a t i n s vidimo potpuno imitiranje mletačkog z a r a t i n o. Galicizirani oblik iaretins upotrebio je Martin da Canal tri puta, a mletački i a r a t i n s šesnaest puta.

Ostaje nam, da protumačimo neasimilirani oblik I a d r e, koji ne bismo očekivali od pisca, koji u Mlecima ima Z a r a, kada je već uzeo mletački pridjev za taj grad z a r a t i n o.

Tu pojavu tumačim ovako:

U Da Canalovo vrijeme u Mlecima grupa —tr—, —dr— je u prelaznom stadiju, kada se javljaju asimilirani i neasimilirani oblici. Tako se prezime Viadro (< veteres) javlja prvi put u obliku Viadro 1178. Premda se to prezime javlja već godine 1168. i u asimiliranom obliku Viaro, sve do 1224. javlja se i neasimilirani oblik Viadro.²⁸ U Atti del Lido Maggiore (1312-13) i u Fra Paolina nastupila je već potpuna asimilacija u ovim konsonantskim grupama.²⁹

Stoga bi oblik I a d r e s mogao biti galicizirani mletački oblik *Zadra,^{29a} koji je jedno vrijeme morao postojati, ali za koji nemamo povijesnih dokaza, osim ako ne ćemo u pomoć uzeti I a d r a, koji se nalazi u mletačkim i latinskim spomenicima.

Oblik I a d r e bi mogao biti i oblik, koji je Da Canal mogao čuti i od ljudi, koji su govorili starodalmatskim jezikom, jer se grupe —dr—, —tr— u tom jeziku čuvaju nepromijenjene.³⁰ Ali se baš u tim tekstovima javlja i oblik Čara, za oblik Iadra u latinskim tekstovima (doduše dosta kasno, t. j. 1325).³¹ Tom se mišljenju protivi naročito okolnost, što pridjev od te imenice u Da Canala pokazuje mletački izgovor.

Spomenimo, da I a d r e s (en Esclavonie) zove ovaj grad i starofrancuski historičar Geoffroy de Villehardouin, koji je opisao opsadu Zadra od 1202.³² Isto ga tako zove i drugi francuski kroničar opsade Zadra od 1202, t. j. Robert de Clari.^{32a} Ni jedan ni drugi ne spominju pridjeva od te imenice, nego uvijek kažu »oni od Zadra« ili »oni od grada«. ^{32b} Oblik I a d r e s u sva tri kroničara po našem je mišljenju došao od starovenecijanskoga * Z a d r a.

Pojavu, da se u I a d r e s nije izvršila asimilacija, a da se izvršila u i a r e t i n s, i a r a t i n s, tumačim tako, da se pod utjecajem akcen-

²⁸ Usp. Ascoli, Archivio glottologico italiano, I, 713, nota 39.

²⁹ Ib. I, 468-9, 455. Historija razvoja grupe —tr—, —dr— u mletačkom još nije jasna. Možda su naši slučajevi iz 13. st. petrefakti. — usp. notu 33; Rohlf's, e. c., (n. 17a) p. 432-5 ne donosi ništa novo u pogledu historijskog razvoja te grupe.

^{29a} Za presumirani oblik Zadra u mletačkom, usp. i Ascoli, Archivio glott., I, 455, III, 464.

³⁰ Bartoli, Das Dalmatische, II, 75, 362-4.

³¹ Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens . . . , II, 4, 5.

³² Geoffroy de Villehardouin, Conquête de Constantinople, izd. Natalis de Wailly, 1882; Skok, Tristfr. kronike, p. 90, 92, 104, 108, 112.

^{32a} Skok, ib., p. 150, 152.

^{32b} cf. Skok, ib., p. 92, 152, 154.

ta asimilacija izvršila prije i potpunije³³ iza akcenta, nego pred akcentom, dakle da je u staromletačkom (13. st.) prije nastalo z a r a t i n o od *zadratino nego što je od *Zadra nastala Z a r a.

Iz svega toga vidimo, da su sredovječni naziv za grad Zadar (I a d r e) Francuzi dobili preko Italije (Mletaka), kao što su i današnji oblik Z a r a dobili istim putem.

V.

Ovdje navodim nekoliko sitnijih onomastičkih podataka, koje nalazim u Da Canala, a koji su s onomastičkog stajališta manje vrijednosti³⁴:

a) Porte ferie — vrata u gradu Zadru, kroz koja su Zadrani i saveznici 1243. umakli pred mletačkom vojskom (400).

b) Raise, Roise = Raša (702, 704).

c) Sebenic, Spalat, Trau, Trahu = Šibenik, Split, Trogir.

d) Mauves Consoil (322, 396), školj kod Zadra, koji je identificiran od Prage kao školj Ošljak.³⁵

³³ Kod ovoga mislim, da je —tr—, —dr—, prije nego je dalo —r—, prešlo fazu sa interdentalnim spirantom —δr—, te da se spirant pred akcentom prije izgubio; cf. i Skok, *Tri stfrc. kronike*, p. 177.

³⁴ U djelu Martina da Canal naši će historičari naći dosta, podataka, koji se ne mogu naći drugdje. Dobro bi bilo, da se svi oni dijelovi njegova djela, koji se odnose na našu povijest, izdadu u nekoj našoj publikaciji. Možda ne bi bilo zgoroga, da se pogleda i originalni rukopis, koji se čuva u Firenci. Dobro bi bilo, uostalom, da se i čitavo djelo ponovo izda, jer je izdanje od 1845. već velika rijetkost, a trebat će provesti i nova čitanja. To bi, dakako, bio posao jedne talijanske institucije.

³⁵ Otok Mauves Consoil indentificiran je od J. Prage u *Archivio storico per la Dalmazia*, Roma, XIII (1938), pp. 443-62.

Kako su ovi naši prinosi dovršeni i poslani redakciji *Anala* dne 2. II. 1951. i kako je poslije toga vremena izašla radnja prof. dr. Petra Skoka *Tri staro-francuske hronike o Zadru u godini 1202.* (Zagreb, 1951), ovdje ću se osvrnuti na neka pitanja, kojih se prof. Skok u svojoj radnji dotiče.

Ponajprije, tu se radi o samom spomenutom Mauves Consoil. Ovaj je školj zaista premalen, da bi se na njem mogla usidriti mornarica od neko 300 brodova, kako bi izlazilo iz pričanja Martina da Canala. Prof. Skok dobro misli, da je Martin da Canal krivo obaviješten (Skok, *ib.*, 177, 180). Može biti, osim toga, da je Martinov obavještavač zaista pobrkao ime školja s otokom Ugljanom, pa da se tu zaista radi o otoku, a ne školju.

Drugo, prof. Skok na str. 24-5, 25, 177 govori o toponimu I a d r e s. On iznosi dvije mogućnosti: da je Villehardouin čuo ovaj toponim u samom Zadru, ali odmah zatim dodaje, da je taj oblik mogao biti u to vrijeme i u Veneciji zbog toga, što su grupe —tr—, —dr— u to vrijeme u mletačkom dijalektu u prelaznom stadiju. Mi smo u svojoj glavi IV i notama 28-33 kazali, da je to galicizirani oblik prema mletačkom *Z a d r a. Svjedočanstvo trojice kroničara, a osobito Da Canalov istovremeno upotrebljavani adjektiv i a r a t i n i i a r e t i n govore protiv mišljenja (cf. M. Suić, *Zadarska revija*, I, 1952, 60-1), da se u Villehardouina radi o prilagođivanju latinskog I a d r a (iz isprava) francuskom izgovoru.

Radnju sam prof. Skoka citirao naknadno u ovim prinosima na nekoliko mjesta, gdje sam smatrao da je potrebno.

R é s u m é

CONTRIBUTIONS ONOMASTIQUES BASÉES SUR LA »CRONIQUE DES VENIENS« DE MARTIN DA CANAL

L'auteur a dépouillé au point de vue onomastique la »Cronique des Veniens« de Maître Martin da Canal, chroniqueur vénitien de la 2e moitié du 13e siècle. Il y relève le toponyme *Aragus* »Raguse, Dubrovnik«, dont la prothèse est expliquée par l'auteur comme un phénomène dialectal italien, et ici de Venise. De la même forme prothétique provient le mot *argosy* en anglais. Il y relève, ensuite, le toponyme *Bilicastro* »Biograd na moru«, forme hybride, qui contient *bili* < *běli* ikavien et le romanisme *castro*. Ce toponyme est un calque de la forme latinisée *Alba castrum*. La forme ikavienne *bili* < *běli* est importante du point de vue de l'évolution de *ě* > *i*. Il y relève *esclavons*, *sclavons*, »payen, non-chrétien«, terme péjoratif qui sert, à l'occasion d'un combat, aux Génois pour outrager les Vénitiens. Le toponyme *Iadre* et les adjectifs respectifs *iaratins*, *iaretins* de Martin sont expliqués par l'auteur comme formes dialectales vénitiennes qui démontrent qu'au temps de notre chroniqueur la réduction des groupes —*tr*—, —*dr*— était conditionnée par l'accent. Par deux fois, l'auteur a eu l'occasion de constater que c'est par l'intermédiaire de l'Italie que sont arrivées aux Français et aux Anglais les dénominations de quelques-unes de nos villes maritimes (d'abord *Aragus*, *Jadres*, ensuite *Raguse*, *Zara*).